

LAURA ARDAVA-ĀBOLIŅA

Latvijas Universitāte

laura.ardava@lu.lv

ORCID 0000-0002-5483-8744

Interfrontes mītiņu Uzvaras laukumā reprezentācija presē 1989. gada februārī¹

Kopsavilkums

1989. gads Latvijas vēsturē uzskatāms par vienu no spilgtākajiem neatkarības atgūšanas posma gadiem, taču gada pašam sākumam raksturīgi neatkarības idejas pretspēka formēšanās pasākumi. Janvārī tiek nodibināta Interfronte jeb Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Darbaļaužu Internacionālā fronte, 23. februārī, Padomju armijas dienā Interfronte sarīko pirmo publisko masu pasākumu – manifestāciju un gājienu Rīgas centrā, savukārt 1989. gada 25. februārī pie Uzvaras pieminekļa norisinās Interfrontes organizētais mītiņš pret valsts valodas statusa piešķiršanu latviešu valodai. Pētījuma mērķis ir analizēt divu Interfrontes mītiņu reprezentāciju tālaika presē (laikrakstos *Padomju Jaunatne*, *Sovetskaja Latvija*, *Cīņa*, Latvijas Tautas frontes biļetenā *Atmoda* un Interfrontes laikrakstā *Jedinstvo*), lietojot mediju notikumu klasisko pieeju un diskursa vēsturisko metodi. Mediju teorētiķu Daniela Deiena (*Daniel Dayan*) un Elihu Kaca (*Elihu Katz*) mediju notikumu klasiskā teorija veiksmīgi piemērojama preses publikāciju analīzei, un šīs teorijas fundamentālais devums komunikācijas teorijai nav zaudējis savu aktualitāti arī mūsdienās. Pētījuma rezultāti atklāj neatkarības atgūšanas posma emocionāli piesātinātās komunikācijas tendences medijos, kas saistāms ar sacensības scenāriju, vērtējot no mediju notikuma teorijas perspektīvas, padomju vērtību “kronēšanas” prakses un cīņas par ietekmi plašāku diskursu. Pētījuma rezultāti vizuāli atspoguļoti arī starpdiskursivitātes shēmā, kas raksturīga diskursa vēsturiskajai metodei.

Raksturvārdi: Latvijas neatkarības atjaunošana, Interfronte, Latvijas Tautas fronte, Uzvaras piemineklis, mediji, mediju notikums.

© Laura
Ardava-Āboliņa,
2024

[https://doi.org/
10.37384/
SM.2024.16.073](https://doi.org/10.37384/SM.2024.16.073)

¹ Raksts izstrādāts Latvijas Zinātnes padomes Fundamentālo un lietišķo pētījumu programmas projektā “Rīgas Uzvaras laukuma pārstāstīšana” (Nr. lzp-2023/1-0237).

REPRESENTATION OF THE INTERFRONT MEETINGS AT THE UZVARAS PARK'S IN THE PRESS OF FEBRUARY 1989

Summary

The year 1989 in the history of Latvia is considered one of the most significant years of the independence restoration period. However, the very beginning of this year is characterised by the formation of counterforces to the idea of independence. In January, the International Front of the Working People of the Latvian SSR (Interfront) was founded; on February 23, coinciding with the Day of the Soviet Army, the Interfront organised its first public mass event – a demonstration and march in the centre of Riga. Additionally, on February 25, 1989, a meeting against granting state language status to the Latvian language was held at the Uzvaras Park organised by the Interfront. The aim of the study is to analyse the representation of two Interfront meetings in the press of that time (in the newspapers *Padomju Jaunatne*, *Sovetskaja Latvija*, *Cīņa*, Latvian Popular Front bulletin *Atmoda* and the Interfront newspaper *Jedinstvo*), using the media event classical approach and the discourse-historical method. The classical theory of media event developed by media theorists Daniel Dayan and Elihu Katz can be successfully applied to the analysis of press publications. The fundamental contribution of this approach to communication theory has not lost its relevance till nowadays. The study's results reveal the emotionally saturated communication tendencies in the media during the restoration of independence, which corresponds to the conquest scenario, analysed from the perspective of the media event theory. The results also demonstrate the practice of 'coronation' of the Soviet values and the broader discourse of the involved actors' struggle for influence. The results of the research are also reflected in the interdiscursivity figure, which characterises the discourse-historical method.

Keywords: Restoration of the independence of Latvia, Interfront, Popular Front of Latvia, Uzvaras Park monument, media, media event.

Ievads

1989. gads Latvijas vēsturē ir zīmīgs kā viens no spilgtākajiem Atmodas gadiem, kurā notika 23. augusta akcija "Baltijas ceļš" un tās pasaules rezonanse. Tomēr gada pašam sākumam raksturīga neatkarības idejas pretpēku formēšanās.

Interfronte jeb Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Darbaļaužu Internacionālā fronte (IF) nodibināta 1989. gada janvārī, lai veidotu pretsparu Latvijas Tautas fronteī (LTF). IF mērķis bija iestāties par Latvijas palikšanu PSRS sastāvā un saglabāt esošo sistēmu. IF izdeva savu laikrakstu *Jedinstvo* 'Vienotība' un pulcināja savus atbalstītājus uz mītiņiem un manifestācijām (Bērzs 2011). 1989. gada 23. februārī, Padomju armijas dienā, IF sarīkoja pirmo publisko masu pasākumu – manifestāciju un gājienu Rīgas centrā.

Mītiņā pie Uzvaras pieminekļa tika pieņemta rezolūcija pret LPSR Ministru padomes lēmumu par migrācijas pārtraukšanu. Līdz tam armijas dienā šādi pasākumi netika rīkoti. Savukārt 1989. gada 25. februārī pie Uzvaras pieminekļa norisinājās IF organizētais mītiņš pret valsts valodas statusa piešķiršanu latviešu valodai (Bērzs 2011).

Uzvaras pieminekļa parādīšanās mediju diskursā Atmodas procesu kontekstā ir maz zināma, tomēr piemineklis kalpoja par simbolisku vietu mītiņam. Rituālsituācijās vietai ir īpaša nozīme – tā sniedz iedrošinājumu, nosprauž robežas nepiederošajiem, rezonē ar identitāti. Šī pētījuma mērķis ir analizēt šo Interfrontes mītiņu reprezentāciju tālaika presē (laikrakstos *Padomju Jaunatne*, *Sovetskaja Latvija*, *Cīņa*, LTF biļetenā *Atmoda* un IF laikrakstā *Jedinstvo*), lietojot mediju notikuma klasisko pieeju un diskursa vēsturisko metodi.

Mediju notikumi un vēsturiskais diskurss

Klasisko mediju notikumu pieeju izstrādājuši mediju teorētiķi Daniels Deiens (*Daniel Dayan*) un Elihu Kacs (*Elihu Katz*, 1926–2021) 20. gadsimta beigās, skaidrojot televīzijas ietekmi. Balstoties šajā pieejā, analizēta Olimpisko spēļu ceremonija, Amerikas Savienoto Valstu prezidenta Džona Kenedija apbedīšanas ceremonija, Lielbritānijas prinča Čārlza un lēdijas Diānas laulību ceremonija un citi globāli notikumi. Mediju notikumus autori definē kā rutīnas pārtraukumus, kas iejaucas ierastajā raidīšanas plūsmā un auditorijas dzīvē, tie tiek pārraidīti reāllaikā, ir organizēti ārpus medijiem, kā arī plānoti iepriekš. Mediju notikumi piedāvā *mehāniskās solidaritātes* brīžus, kad mediju auditorijai ir iespēja piedalīties notikumā klātienē vai ar mediju starpniecību. Deiens un Kacs piedāvā ideju, ka ikviens mediju notikums atbilst kādam no trim mediju notikuma scenārijiem: **sacensībai**, **iekarošanai** vai **kronēšanai**. Sacensības scenāriju raksturo noteikumu regulētas cīņas (sports vai politika). Iekarošana saistāma ar “milzīgu cilvēces lēcieni” pārraidīšanu (notikumi ir reti gan sastopamības, gan arī ietekmīguma ziņā), un pēc šāda notikuma atspoguļošanas dzīve vairs nav tāda kā iepriekš gan izcilo sasniegumu, gan to ievērojamās pārraidīšanas dēļ. Kronēšanas scenārijam atbilst tādi cieņas paušanas notikumi kā parādes un ceremonijas. Turklāt, lai arī kurā mediju notikuma scenārijā ierakstītos kāds notikums, teorijas kontekstā būtiska uzmanība pievēršama tādiem mediju notikumu scenārija elementiem kā norises vietai jeb skatuvei, notikuma oponentiem,

dramatiskumam, mediju lomai, auditorijas lomai un laika orientācijai uz pagātņi, tagadni vai nākotni (Dayan, Katz 1995).

Deiens un Kacs akcentējuši arī mediju un ideoloģijas saistību, nodalot **totalitāros mediju notikumus** un **demokrātiskos mediju notikumus**. Totalitārie mediju notikumi piedāvā kontroles demonstrējumu, tiem raksturīga monologa daba, turpretim demokrātiskajiem mediju notikumiem raksturīga dialoga forma, tie tiecas veidot *consensus* un ir vairāk orientēti uz skatu nākotnē, nevis retrospektīvu (Dayan, Katz 1988).

Mediju notikumu klasiskā teorija veiksmīgi piemērojama preses publikāciju analīzei, mūsdienās – arī sociālo mediju satura analīzei. Šīs teorijas fundamentālā loma komunikācijas teorijā nav zaudējusi savu aktualitāti.

Pētījuma īstenošanai lietota diskursa teorētiķes Rutas Vodakas (*Ruth Wodak*) diskursa vēsturiskā metode, kas īpaši piemērota vēstures jautājumu pētīšanai, palīdzot meklēt un atrast tekstos slēptās nozīmes un starp rindām pausto, pētniekam paturot prātā laikmeta kontekstu. Diskursa vēsturiskā metode ir kvalitatīva, starpdisciplināra, problēmorientēta, kritiski analizējoša, interpretējoša, vēsturisko kontekstu integrējoša pieeja, kuras mērķis ir pētījumā atklāto rezultātu lietderīgums sabiedrībai. Rezultātu atainošanai Vodaka piedāvā izmantot starpdiskursivitātes shēmas, kas palīdz parādīt mijiedarbības attiecības starp diskursiem, diskursu tematiem, žanriem un tekstiem. Pētījuma rezultāti, atspoguļoti šādā shēmā, vizuāli un koncentrēti demonstrē dažādos diskursus un to savstarpējās mijiedarbības attiecības (Wodak, Reisigl 2009).

Interfrontes organizēto mītiņu reprezentācija presē

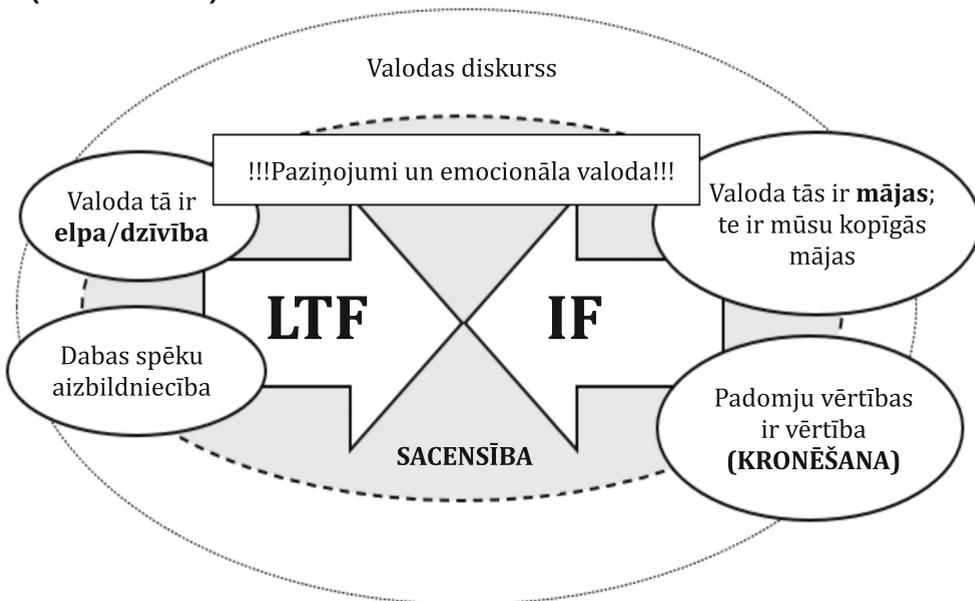
Pētījumā analizēta 1989. gada 23. un 25. februāra mītiņu reprezentācija laikrakstos *Padomju Jaunatne*, *Sovetskaja Latvija*, *Cīņa*, LTF biļetenā *Atmoda* un IF laikrakstā *Jedinstvo*.

Tiešs mītiņu atainojums sastopams samērā nedaudz. Sacensības diskurss LTF un IF starpā realizēts plašākā līmenī – kā cīņa par ietekmi un varu neatkarības periodā (sk. 1. shēmu). Jāuzsver, ka, vērtējot mediju notikumu trīs scenāriju – sacensības, iekarošanas, kronēšanas – kontekstā, Latvijas neatkarības atgūšana uzskatāma par klasisku iekarošanas scenārija mediju notikumu, kas nes milzīgas pārmaiņas, iezīmē jaunas ēras sākumu, kā arī definē to, ka dzīve nekad vairs nebūs tāda kā iepriekš (Ardava 2015). Valodas diskurss, kam veltīti šie divi analizētie mītiņi, ir skatāms kā daļa no

lielākas cīņas par ietekmi neatkarības atgūšanas periodā. Vērtējot no žurnālistikas žanru viedokļa, jāakcentē, ka padomju žurnālistikas praksēm neatkarības atgūšanas periodā raksturīga komunikācija ar paziņojumu starpniecību, lai mobilizētu savas auditorijas nepalikt vienaldzīgām, spilgtinātu emocionalitāti, komunicējot ar dzejas rindu un dažādu tēlainās izteiksmes līdzekļu starpniecību. Neatkarības atbalstītāji nereti izmanto dabas spēku pozitīvo aizbildniecību (Ardava 2015). Arī šo mītiņu kontekstā laikrakstā *Atmoda* žurnāliste Elita Veidemane vedina lasītājus domāt, ka pavasaris ar savu dabas ritējumu nesīs mieru saspringumā, kas valda republikā: “Ļoti žēl, ka Interfronte [ar šiem mītiņiem] apzināti grib saasināt republikas iedzīvotāju attiecības. [...] Bet pavasaris – to mēs visi zinām – ir patiesības, atmodas, atjaunotnes paudējs.” (Veidemane 1989: 1). *Atmodas* numurā, kas iznāca uzreiz pēc šiem IF mītiņiem, pirmajā lappusē publicēts Knuta Skujenieka (1936–2022) 1967. gada dzejolis “Valoda”, kur viena no rindām skan “Valoda – tā ir elpa”, akcentējot valodu kā dzīvības pastāvēšanas nosacījumu (Skujenieks 1989: 1). Tādējādi laikraksts *Atmoda* ar dzejas valodu pauž savu attieksmi pret nule kā notikušajiem IF mītiņiem. Vēl pie šīs emocionālās izteiksmes raksturojuma jāmin

1. shēma

Cīņas par ietekmi diskurss neatkarības atjaunošanas periodā (IEKAROŠANA)

citāts no LTF Domes valdes paziņojuma, kas publicēts laikrakstā *Atmoda*, šis paziņojums ir kā atbilde notikušajiem mītiņiem: “LTF Domes valde griežas pie Latvijas sabiedrības ar aicinājumu norobežoties no Interfrontes pasākumiem. Lai tās sekotāju duļķainā straume veļas caur tukšām Rīgas un citu Latvijas pilsētu ielām.” (LTF Domes valde 1989: 7)

Savukārt, raugoties no IF labvēlīgo mediju puses, jāuzsver, ka valodas jautājums republikā tiek atainots emocionāli, valodu saistot ar mājām. Divvalodības ideja tiek pasniegta kā ceļš uz patiesu vienotību republikā.

Pāreja uz latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu laikrakstā *Sovetskaja Latvija* tiek raksturota kā “politiskais avantūrisms”, bet šis ieceres atbalstītāji dēvēti par agresīviem un noskaņotiem pret padomju vērtībām. Laikraksts vēsta, ka “100–150 cilvēku sarīkoja “stop akciju”, lai nelaistu “okupantu armiju” garām brīvības piemineklim. [...] Šie cilvēki bija galēji agresīvi noskaņoti un izkliedza pretpadomju lozungus.” (Bērzs 2011) Savukārt IF biļetenā centieni virzīties uz latviešu valodu kā vienīgo valodu saukti par galēju līdzekli, nevis metodisku pieeju (b. a. 1989: 1). Laikrakstos *Padomju Jaunatne* un *Cīņa* sniegti dažādu aspektu iztirzājumi, kādam jābūt valodas likumam (Auziņš 1989: 2; Hirša 1989: 1–2).

Mediju notikuma vieta jeb skatuve (šajā gadījumā – Uzvaras piemineklis) negūst atsevišķu izcēlumu medijos, tomēr vietas izvēlei ir būtiska nozīme ikvienā rituālsituācijā, intensificējot dalībnieku kopīgās emocijas, radot piederības un drošības sajūtu, rezonējot ar identitāti un stiprinot to. Tālab zīmīgi, ka IF pirmais publiskais masu pasākums savijas ar Uzvaras pieminekli un šos mītiņus var skatīt arī kā padomju vērtību “kronēšanu”, vērtējot mediju notikumu scenāriju kontekstā. Šo divu IF organizēto mītiņu atainojums tālaika medijos var tikt skatīts sasaistē gan ar sacensības scenāriju (LTF pret IF cīņā par ietekmi un valodas jautājumu), gan kronēšanas scenāriju (mītiņos tiek godinātas padomju vērtības, turklāt tas tiek īstenots pie Uzvaras pieminekļa). Sacensības scenārijam raksturīgi skaidri redzami oponenti, šajā gadījumā LTF pret IF. Sacensības kontekstā iezīmējas arī dramatiskums (kurš panāks savu, kura pusē ir patiesība). Mediju loma šī scenārija kontekstā ir izteikti aktīva, komunicējot ar paziņojumu starpniecību, mobilizējot vienai vai otrai idejai (par vai pret divvalodību), uzrunājot auditoriju emocionālā līmenī (spilgta, tēlaina valoda, dzejas rindas, valodas salīdzināšana ar elpu un dzīvību), apelējot pie sirdsapziņas, jo te ir “mūsu kopīgās mājas”, kā arī abām pusēm vainojot vienai otru pie

situācijas saasināšanas republikā. Būtiski minēt, ka arī auditorijas loma ir aktīva, ar mediju starpniecību aicinot aktīvi iesaistīties un vēstot starp rindām, ka valodas jautājumā “vienaldzība nav pieļaujama”, jo šis jautājums ir vitāli būtisks. Visbeidzot nozīmīgi paraudzīties, kāda ir mediju notikuma laika orientācija. Sacensības scenārijā ierasts, ka tā ir nākotnē, jo sacensības rezultāts potenciāli nes izmaiņas nākotnei, tomēr šajā gadījumā var identificēt orientāciju gan uz tagadni (februāris un pavasaris, kas nāks ar mieru un skaidrību), gan uz nākotni (valodas jautājums republikā ir izšķirošs nākotnei) (skat. 1. tabulu).

1. tabula

Mediju notikuma scenāriju elementu realizācija Interfrontes mītiņu diskursā

Mediju notikumu scenārija elementi	Elementu realizācija Interfrontes mītiņu diskursā
Skatuve jeb vieta	Uzvaras piemineklis (negūst atsevišķu vietu mediju reprezentācijā, tikai pieminējumu, tomēr tas nemazina nozīmi pasākuma scenārijā)
Oponenti	Latvijas Tautas fronte pret Interfronti
Dramatiskums	Sacensības scenārijam raksturīgais: Kurš panāks savu? Kura pusē ir patiesība?
Mediju loma	Komunikācija ar paziņojumu starpniecību, mobilizēšana vienai vai otrai idejai, “mēs–viņi”, auditorijas uzturēšana emocionālā līmenī (spilgta, poētiska valoda, dzejas rindas, “valoda ir elpa”, apelēšana pie sirdsapziņas, jo te ir “mūsu kopīgās mājas”, abas pusēs vaino viena otru pie situācijas saasināšanas republikā)
Auditorijas loma	Vienaldzība nav pieļaujama! Jo valoda ir elpa, identitāte, mājas
Laika orientācija	Tagadne (februāris, Armijas diena un pavasaris, kas nāks ar mieru un skaidrību) un nākotne (valodas jautājums republikā izšķirošs nākotnei)

Secinājumi un nobeigums

Analizējot 1989. gada februāra vēstījumus presē, jāsecina, ka cīņa par latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu ir jautājums, kas mediju tekstos savīts ar fundamentālu līmeni – dzīvību un mājām, jo valoda ir būtiska identitātes sastāvdaļa. Tajā pašā laikā mediju vēstījumos starp rindām lasāms, ka šie IF mītiņi, kas tika organizēti, lai demonstrētu vēlmi pēc divvalodības, tomēr ir daļa no plašāka mēroga cīņas par ietekmi neatkarības atgūšanas periodā. Tālab tādu vēstījumu, kas būtu veltīti tieši pašu mītiņu atspoguļojumam medijos, ir pavisam nedaudz. Dominē plašāks diskurss par valodas nozīmi identitātē.

Vērtējot 1989. gada 23. un 25. februāra IF mītiņu reprezentāciju caur mediju notikumu teorijas prizmu, jāsecina, ka šis mediju notikums saistāms ar sacensības scenāriju, tomēr uz to var raudzīties arī kā uz kronēšanu, jo šajos mītiņos tika godinātas, aizstāvētas un "kronētas" padomju vērtības. Formāli šis mediju notikums saistāms ar totalitārajiem mediju notikumiem, caur kuriem tiek demonstrēta ideoloģija, tomēr šajā gadījumā vērojamas arī demokrātiskiem mediju notikumiem raksturīgas iezīmes, kā dialoga daba un nebaidīšanās paust savu nostāju, jo visam neatkarības atgūšanas posmam raksturīga LTF un neatkarības pretinieku intensīva komunikācija ar dažādu paziņojumu starpniecību, kritiski un emocionāli demonstrējot savas pozīcijas un domas par oponentu. Tas liek secināt, ka šajā sistēmtranformācijas periodā mediju komunikācijā dialoga formas iezīmes tomēr pastāvēja.

Zīmīgi, ka vienam no mītiņiem izvēlētais datums – 23. februāris (Padomju armijas diena) – apliecina mediju notikuma lielo sasaisti ar kalendāru, jo kalendārs ir būtisks rituālu un ideoloģiju īstenošanā. Būtiska ir arī rituāla vieta. IF pirmais publiskais masu pasākums savijas ar Uzvaras pieminekli. Šī mediju notikuma skatuve atsevišķu izcēlumu medijos negūst, tomēr nav pamata šaubīties, ka vietas izvēlei ir būtiska nozīme rituālsituācijās, intensificējot dalībnieku kopīgās emocijas, radot piederības un drošības sajūtu, rezonējot ar identitāti, jo identitāte tāpat kā valoda ir "elpa".

Literatūra

- Ardava, Laura (2015). *Latvijas Trešās atmodas sociālās atmiņas un komemorācijas diskurss medijos (1988–2014)*: promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Auziņš, Imants (1989). Mūsu valodas dzīvās. *Cīņa*, 46, 2. lpp.
- b. a. (1989). Ne metod, no kraīņaja mera. *Jedinstvo*, 2, 1.–3. lpp.
- Bērzs, Arnolds (2011). *Sarkanie burbuļi: Pretvalstisko sabiedrisko aktivitāšu hronika 1988–1998*. Rīga: Domas spēks.
- Dayan, Daniel; Katz, Elihu (1988). Articulating Consensus: The Ritual and Rhetoric of Media Events. *Durkheimian Sociology: Cultural Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 161–186.
- Dayan, Daniel; Katz, Elihu (1995). *Media Events. The Live Broadcasting of History*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Hirša, Dzintra (1989). Ceļā uz latviešu valodu kā valsts valodu. *Padomju Jaunatne*, 38, 23. febr., 1.–2. lpp.
- LTF Domes valde (1989). LTF Domes valdes paziņojums. *Atmoda*, 9, 7. lpp.
- Skujenieks, Knuts (1989). Valoda [dzejolis]. *Atmoda*, 8, 1. lpp.
- Veidmane, Elita (1989). Vai pavasaris nāks ar mieru? *Atmoda*, 9, 1. lpp.
- Wodak, Ruth; Reisigl, Martin (2009). The Discourse-Historical Approach (DHA). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 2nd ed. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: Sage Publications, pp. 88–121.